

Ті, хто пише історію в сучасній Україні, мають одну спокусу: розглядати весь період перебування України у складі СРСР через крайнощі. Це або суцільний ланцюжок злочинів і репресій, або «рай на Землі» із безплатними квартирами й доступною ковбасою.

Раю на землі радянській владі, звісно, не вдалося побудувати: її спроби закінчилися крахом, а зрештою розвалом самого СРСР. Українці заплатили за цей експеримент дуже високу ціну, про яку не можна забувати. Та, з другого боку, саме радянською добою датовані такі важливі передумови складання української держави, як об'єднання більшості етнічних земель, формування Києва як столиці, трансформація українців із сільської в міську націю, рвучке зростання освіченості та поява нової, динамічної культури, що постала часто всупереч усім офіційним обмеженням. Парадоксальний характер цього періоду найкраще сформулював один західний дослідник: Україна залишалася поневоленою, але стала державною нацією.

Зовсім ігнорувати радянську епоху неможливо, адже Україна у своїх сучасних кордонах склалася саме тоді.

Хоч формально сучасна Україна і не є правонаступницею Радянського Союзу, але вона успадкувала радянські інститути влади (збереглися ради як орган законодавчої влади) і радянський адміністративний устрій (області, які були запроваджені ще за Сталіна). Чимало сучасних українців досі користується речами радянського виробництва, живе в будинках, споруджених за Радянського Союзу, тощо. Та більшість цієї радянської спадщини зараз згоряє в полум'ї війни під російськими обстрілами і воєнними злочинами. Можна сказати, що на решті завершується довгий період, коли радянська спадщина відкидала свою довгу тінь на сучасність. Ми не знаємо, яка частина цієї спадщини залишиться після української перемоги. Ми, однак, свідомі того, що кожне завершення великої доби відкриває можливості для її кращої оцінки та кращого розуміння.

СЛОВНИЧОК

Праві і ліві партії — явище, яке виникло під час Французької революції 1789 року, коли члени Національної асамблеї розділилися на прихильників короля, тобто старого порядку (сиділи праворуч від голови асамблеї), і прихильників революції (сиділи ліворуч).

Приватизація — продаж або передання державної чи суспільної власності (зокрема націоналізованої промисловості) у руки приватних власників.

Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ) — міжурядова організація соціалістичних країн з питань економічної співпраці, яка налагоджувала безгрошову торгівлю між країнами соцтабору, допомагала сировиною, обладнанням, влаштовувала обмін досвідом і встановлювала єдині стандарти виробництва. Діяла у 1949–1991 роках.

Репатріація — повернення на батьківщину з поновленням громадянських прав військовополонених та цивільних осіб, які під час війни опинилися за межами своєї країни. Також повернення політичних емігрантів до країни їхнього походження.

«Розрядка» — історичний період зменшення міжнародної напруженості, ослаблення військового й політичного протистояння, нормалізації відносин між західним блоком держав, НАТО на чолі із США, та комуністичним блоком, ОВД на чолі із СРСР. «Розрядка» охоплює період з 1969-го до кінця 1970-х років (початок війни СРСР

проти Афганістану), її кульмінацією стала Міжнародна Гельсінська конференція 1975 року.

Рух (Народний рух України за перебудову, Народний рух) — українська політична організація, яка розпочала свою діяльність 1989 року й ставила за мету відновити незалежність України.

Соціалізм — ідеологія, основною метою та ідеалом якої є втілення справедливості, свободи та рівності. Якщо комунізм стисло визначали лозунгом «Від кожного за його здібностями, кожному за його потребами», то для соціалізму властиве кредо «Від кожного за його здібностями, кожному за його працею». У Радянському Союзі соціалізм, пропаваний як ідея, на практиці набув спотворених форм тоталітарної ідеології.

«Сухий закон» — антиалкогольна кампанія 1985–1990 років у Радянському Союзі. Назва є алюзією на запроваджений у США 1919-го і скасований 1933 року закон, що забороняв продавати алкоголь.

Товари народного вжитку — побутові товари, вироблені для продажу населенню. У СРСР всі товари розподіляли на групи «А» і «Б». До товарів групи «А» належали засоби виробництва, тобто продукція великого машинобудування й металообробки, металургії, енергетики тощо. А товари народного вжитку відносили до групи «Б», яку фінансували за залишковим прин-

ципом.

Українська Гельсінська група — об'єднання українських правозахисників, створене 1976 року, щоб збирати й оприлюднювати докази порушення прав людини (репресії, національні утиски) та вимагати від влади здійснення права на вільний обмін інформацією, акредитування в Україні представників закордонної преси тощо. На її основі згодом, 1988 року, створена громадська правозахисна організація Українська Гельсінська спілка.

«Холодна війна» — глобальне геополітичне, економічне та ідеологічне протистояння між СРСР і його союзниками з одного боку та США і країнами Західної Європи — з іншого, що тривало з другої половини 1940-х до початку 1990-х років. Термін «холодна війна» вперше використав кастильський принц Хуан Мануель у XIV ст. Він зазначав, що «гарячі» і «холодні» війни відрізняються результатами: «гарячі війни» завершуються загибеллю держав або примиренням, а «холодні війни» не приносять ні миру, ні честі тим, хто їх розв'язав.

Для опису протистояння США і СРСР термін «холодна війна» вперше застосував Джордж Орвелл у статті «Ви й атомна бомба» від 19 жовтня 1945 року.

ЦК КПРС — Центральний комітет Комуністичної партії Радянського Союзу — найвищий виборний (на з'їзді) керівний орган СРСР. На пленумах

ЦК обговорювали актуальні питання діяльності партії, держави, визначали конкретні форми й методи здійснення поставлених завдань, а також обирали Політбюро.

«Шоста стаття» — стаття Конституції СРСР (1977 року), яка закріплювала провідну й керівну роль Компартії в радянській державі. Скасування цієї статті було головною вимогою всіх демократичних і опозиційних сил.

Упродовж повоєнного періоду історії Україна перебувала у складі СРСР. Цей час умовно можна поділити на такі етапи:

- **пізній сталінізм** – від закінчення Другої світової війни до смерті Йосипа Сталіна (1945–1953 роки);
- **«відлига»** – час правління Микити Хрущова (1953–1964 роки);
- **«епоха застою»** – час партійної геронтократії: Леоніда Брежнєва, Костянтина Черненка, Юрія Андропова (1964–1985 роки);
- **«перебудова»** – від приходу до влади Михайла Горбачова до розпаду Радянського Союзу (1985–1991 роки).

Увесь цей період був позначений пануванням комуністичної партії, конфліктами «холодної війни», існуванням «залізної завіси». У СРСР поступово наростали кризові явища, що призвели до спроб реформувати політичну й економічну системи, які реформуванню не підлягали.

Хронологічні межі

Цей навігатор охоплює час від закінчення Другої світової війни в 1945 році до розпаду СРСР і відновлення незалежної України в 1991 році.

Територіальні межі

Упродовж цього періоду територія України остаточно набула своїх сучасних кордонів. 1945 року до радянської України було приєднано Закарпатську область, а 1954-го – Крим.

Водночас українство поширилося набагато далі за адміністративну територію УРСР. На всі землі, куди потрапляли українці, вони приносили свою культуру та звичаї. Канада, США, Аргентина, Західна Німеччина (ФРН) та інші країни стали осередками українського емігрантського життя.

Чимало українців мешкало на території Росії. Великі історичні поселення були в Північному Казахстані, Сибіру й на Далекому Сході (у Зеленому Кліні). Окрім того, у Карелії, Мордовії, Комі АРСР, Казахстані та інших місцях розташовувалися виправні табори та спецпоселення Радянського Союзу, в яких українці відбували покарання за свою громадянську позицію. Саме там, у в'язницях, сформувався один із духовних центрів України, де зароджувалися моральні основи сучасної української державності.

До повоєнного СРСР входили 15 союзних республік:

- Азербайджанська РСР
- Білоруська РСР
- Вірменська РСР
- Грузинська РСР
- Естонська РСР
- Казахська РСР
- Киргизька РСР
- Латвійська РСР
- Литовська РСР
- Молдавська РСР
- Російська РСР
- Таджикицька РСР
- Туркменська РСР
- Узбекицька РСР
- Українська РСР

Окрім того, до сфери впливу СРСР потрапили так звані країни соціалістичного табору та деякі інші. Треба, однак, зауважити, що не всі соціалістичні країни